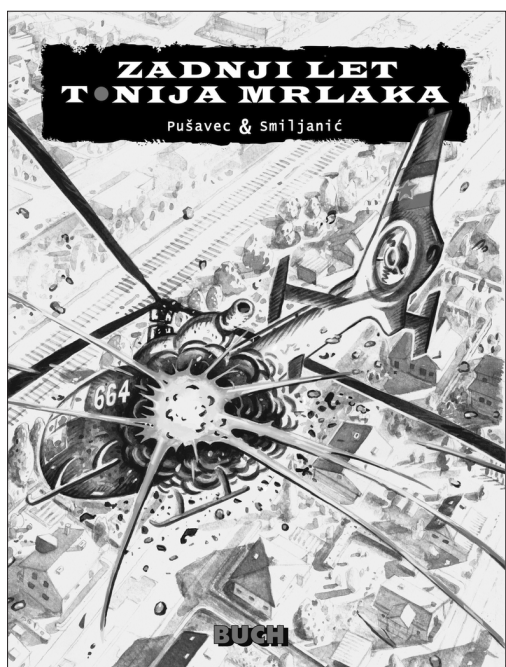

Strip o temni plati osamosvojitve

Zadnji let Tonija Mrlaka

V poletnih mesecih bodo bralci Primorskega dnevnika ponovno imeli priložnost, da spoznajo sodobni slovenski strip. Od torke dalje bomo vsak dan v nadaljevanju objavljali *Zadnji let Tonija Mrlaka*, ki ga skupaj podpisujeta Marijan Pušavec in Zoran Smiljanič. Zgodbo slovenskega pilota, ki so ga nad Ljubljano sestrelili med desetdnevno osamosvojitveno vojno, sta povzela po motivih knjige *Skrito Povelje*, ki jo je napisala Draga Potočnjak. Pušavec je stripu prispeval

scenarij, Smiljanič pa risbo, leta 2017 ga je založil ljubljanski Zavod Strip art. Ob branju stripa se bodo bralci vrnili v začetek devetdesetih let minulega stoletja, ko so odnosi med Slovenijo in Srbijo postajali vse bolj konfliktni. Takrat je v Jugoslovanski ljudski armadi služboval tudi pilot Toni Mrlak (1950), poveljnik helikopterske eskadrilje na letališču na Brniku. Vse do tistega 27. junija 1991 in njegovega ... zadnjega leta.

Pilot Toni Mrlak

ARHIV DRUŽINE MRLAK

O Toniju Mrlaku nisem vedel veliko, pravzaprav samo to, da so že prvi dan vojne sestrelili helikopter JLA, s katerim je prevažal kruh. Spomnim se tiste srhljive naslovnice Mladine, kjer si Jelko Kacin ogleduje trupli obeh pilotov. Občutka, da je vrag odnesel šalo, da gre zdaj zares. Vendar je dogodek v tesnobnih dneh junija 1991, ko so si slabe novice sledile s hitrostjo izstreljene krogle, kmalu zbledel v množici novih smrti, ki jih je pridelala naša vojna (ali oboroženi spopad nizke intenzivnosti, kakor komu drago). Ko se je ta končala, se je začela veliko hujša na Hrvaškem in absolutno najhujša v Bosni. Zdelo se je, da bo Mrlak le še ena nesmiselna in pozabljena žrtev prve od vseh teh vojn. Vendar ni hotel stran. Nenehno se je vračal, in sicer prek člankov, TV prispevkov, boja njegove družine, neokusne polemike med dvema zaslužnima osamosvojitelja, predvsem pa s knjigo Tonijeve svakinje Drage Potočnjak *Skrito povelje*.

Potem me je Marijan nekega dne vprašal, če bi naredila strip o Toniju Mrlaku. Malo me je presenetil. Kje v tej zgodbi vidiš dramatični presežek, v čem se ta smrt razlikuje od številnih drugih? Rekel mi je, naj preberem knjigo. In sem jo. Odkrival sem plast za plastjo te dolge, žalostne in umazane zgodbe. Ob branju se mi je nabiral cmok v grlu, občutil sem ogorčenje, jezo, frustriranost in nemoč. Kar je v bistvu dobra popotnica za ustvarjanje stripa. Bil sem pripravljen.

V preliminarnih pogovorih sva se strinjala, da pri tej zgodbi ne gre le za tragedijo posameznika in njegove družine, ampak tudi da govori o vseh nas: o novi državi, o glavnih akterjih njenega nastajanja, o tistih, ki so zanjo plačali najvišjo ceno, in o ljudstvu, ki vse to bolj ali manj ravnodušno opazuje. Mrlakova zgodba v sebi nosi nekaj usodnega kot grška tragedija, hkrati pa vsebuje dodatno dimenzijo, ki se bo razkrivala šele v naslednjih letih in desetletjih ter tako ali drugače vplivala na naša življenja. V

nekem smislu smo vsi Mrlakovi otroci.

Najprej sva družino Mrlak in Drago Potočnjak prosila za dovoljenje in ga dobila. Moj prijatelj je potem spoznal vso muko scenaristov, ki morajo debele literarne predloge v potu svojega obraza oklestiti in jih prilagoditi za adaptacijo. Ko je to naredil, sva se še enkrat zakadila v zahteven, strasten in prijeten ustvarjalni proces, kjer sva se odločala, kako bova povedala to zgodbo. Tokrat sva imela opravka z resničnimi ljudmi, realnimi dogodki in občutljivo temo, kjer ni veliko prostora za improvizacijo. Eno celotno življenje povedati v štirih minutah.

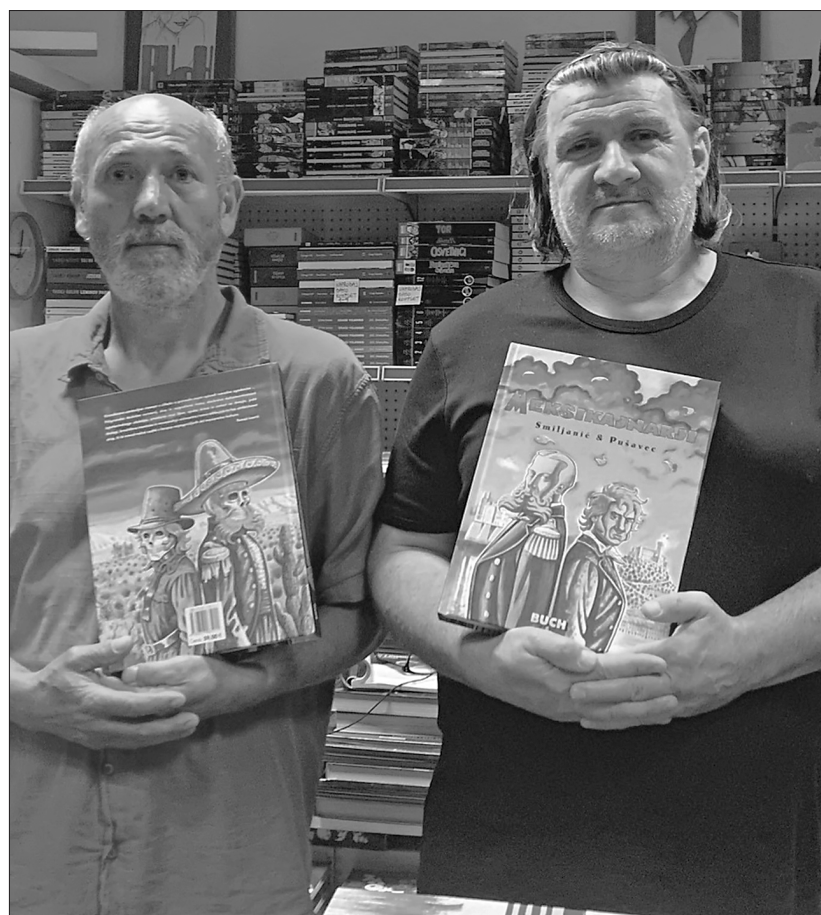
Tonija Mrlaka nisem osebno poznal. Tisti, ki so ga, so o njem govorili kot o dobrem, pozitivnem, duhovitem, družinskem človeku in odgovornem profesionalcu, ki je obvladal svoje delo. Za dramo je sicer bolje, če ima junak tudi kakšno slabost, pomanjkljivost, a tu je ni bilo najti. Mrlak je bil nekaj posebnega po karakterju, dejanjih in tudi po videzu. Spomnil me je na Ivota Štandekerja, prav tako moža izvenserijske izdelave, ki je umrl le slabo leto za Mrlakom 16. junija 1992 v Sarajevu. Zdi se, kot da najboljši med nami umirajo mladi, med prvimi, morda ravno zaradi svoje izjemnosti, moralnosti in poguma. Ostali se raje potuhnejo, prilagodimo, oportunistično čakamo ... Smo le »vnuki svojih dedov«, ki so bili »smrdljiva drhal«, kot je rekel naš največji pisatelj?

Poleg Tonija igra pomembno vlogo tudi njegov helikopter gazela št. 664, s katerim sta bila povezana in bila skoraj kot eno bitje. Skupaj sta še zadnjič poletela, skupaj so ju zadeli in skupaj sta padla, kot sodobni Ikar in njegova stopljena krila, na tisto ulico v Rožni dolini. Lahko bi se obrnilo drugače. Lahko da bi Mrlak dostavil kruh v kasarno na Vrhniki, spet poletel in prestopil na stran TO, saj je bila v bližini Vrhnike že izbrana lokacija, kjer bi skrtil helikopter. Na helikopterju bi nato prepletkali oznake JLA in narisali slovenski

grb, Mrlak pa bi za pogum prejel medaljo, čast in slavo. Kako majhen korak je od agresorja do junaka. Na žalost se ni tako izteklo ... Danes je rep helikopterja na ogled kot morbidna trofeja v Muzeju novejših zgodovine v Tivoliju.

Risarsko je bil strip *Zadnji let Tonija Mrlaka* zahteven zalogaj. Praktično niti ena slička ni bila narejena kar tako, na pamet, ampak sem si moral malodane pri vsaki pomagati z dokumentacijo. Največ truda je zahteval helikopter gazela, ki sem ga hotel narisati v kar najrazličnejših pozicijah. Risanje heli-

kopterja mi je bistveno olajšal mladi kolega Gašper Krajnc, ki mi je odkril program, s katerim sem si pomagal. Za funkcionalno nepismenega ostarelega risarja stripov, ki se težko nauči novih trikov, je bilo to neprecenljivo odkritje. V največjo pomoč pa mi je bil Tonijev sin Tomaž, tudi pilot helikopterja, ki mi je posodil družinske fotografije, razložil delovanje helikopterja in še kup tehničnih zadev, ki so bile nepogrešljive za strip. Ravno tako sta mi veliko pomagali Tonijeva žena Emilija Mrlak, ki mi je zaupala osebne in zanjo nedvomno

Marijan Pušavec (levo) in Zoran Smiljanič sta stara znanca in ustvarjalna sodelavca: moči sta združila tudi pri legendarnih Meksikajnarjih

OSEBNI ARHIV AVTORJEV

SMRT, KI NOČE V POZABO

Skrito povelje je neverjetno dobro napisana dokumentarna knjiga, predlagati bi jo bilo treba za nujno čtivo pri domovinski vzgoji Slovencev. V osebno zgodbo o Toniju Mrlaku je Draga Potočnjak vpletla niti, ki so v prvih vzdihljajih nove države določali ritem in utrip narodovega srca. Hkrati ga je prestrelila s srhljivimi podrobnostmi iz mračnega zakulisja sicer obetavnih mitskih sprememb. Ko sem knjigo prebral, sem bil pretresen. Kot človek in kot državljan. Zgodba mora v strip, da zanjo izve še več državljanov. Knjigo je prebral še Zoran in brez oklevanja pristal. V izhodišču sva se strinjala, da ne bova delala agitke, spektakla, da strip ne bo "glasen" – navkljub pogostemu vrtenju helikopterske elise v stripu. Da bo črno bel in v pristopu mehek, poetičen, da bosta junaka dva: gazela in Toni. Da se midva do Tonijeve zgodbe, ki je prej nisva poznala v podrobnostih, obnašava tako, kakor naju je pri branju knjige najbolj zadelo po človeški in človečanski plati. Ko sva pozneje znala v celoto umestiti še zgodbo Tonijevega strica iz časa druge svetovne vojne, sva se zgrozila nad roko usode. Nad Dragino knjigo sem moral opraviti strahotno vsebinsko redukcijo in sem ji hvaležen, da mi je to mirne duše dopustila. Moja največja težava je bila, kako v pripovedi vizualno zajeti časovno-razpisno sinhronost in soodvisnost. Ko je Zoran zrisal storyboard, je za to imel že tudi grafično-likovno rešitev. Sedanjik, štiri minute, kolikor traja zadnji let, v črnem tušu. Vse drugo so niti preteklosti, ki jih je treba nujno poznati, če hočeš razumeti dogodek v sedanosti. Preteklik v svinčniku. Vse ostalo je Zoranova roka, njegova domišljija in njegov dotik.

Marijan

boleče spomine, in Draga Potočnjak z natančnimi dejstvi, razlagami ozadij in specifičnimi informacijami (na primer kje je bila zgradba nekdanjega Ministrstva za informiranje).

Posebno poglavje v stripu zaseda martirij družine Mrlak po Tonijevi smrti. Beseda ni pretirana. Si lahko predstavljamo, kaj vse sta morala preživljati 11- in 13-letna otroka, ki ne samo da sta izgubila očeta, ampak so ju sošolci za povrh še zmerjali z izdajalci, s četniki, pošiljali nazaj v Srbijo ...? Se lahko postavimo v položaj vdove, ki je kot hlapec Jernej hodila od Poncija do Pilata in skušala izprostiti minimum pravic in pravičnosti od države, ta pa si je nad »zadevo Mrlak« umila roke in se obračala stran? Od kod vsa ta agresivnost, ravnodušnost, brezbriznost, brezčutnost in pomanjkanje empatije na najbolj elementarni človeški ravni? Javno mnenje je bilo družini ves čas izrazito nenaklonjeno, razmere so se delno na bolje spremenile šele v zadnjih petih letih po izidu knjige *Skrito povelje*. Mogoče bi bilo vse zelo drugače, če bi prava oseba ob pravem času stopila k družini Mrlak in ji v imenu države izrekla pravo besedo: »Oprostite ...« Vendar se to ne bo zgodilo. Ali kot je France Bučar navrgel Dragi Potočnjak: »Država se ne oprošča.« Zgodba o Toniju Mrlaku tudi desetletja po njegovi smrti noče stran. Še vedno je tu med nami in povzroča delitve, interpretacije, polemike, o njej nastajajo članki in knjige, filmi in stripi ... Najin strip ni samo najin. Je del večje zgodbe, ki govori o vseh nas. Predvsem je pa to Tonijeva zgodba. Midva samo prenašava sporočilo.

Zoran

Zahvaljujemo se družini Mrlak, da nama je zaupala, da na svoj način poveva zgodbo njihovega Tonija. Zahvaljujemo se Dragi Potočnjak, da nama je pustila sesekljati svojo knjigo, in za vse nasvete ter popravke pri grajenju stripovske resničnosti.